

Christian IV og det nederlandske Gesandtskab 1639.

Historisk Tidsskrift, Bind 11. række, 1 (1944)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_11rk_0001-PDF/hto_11rk_0001_80409.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=80409>

pdf genereret den : 28/5-2008

Christian IV og det nederlandske Gesandtskab 1639.

AF

KNUD FABRICIUS

Forholdet mellem Danmark og de frie Nederlande var oprindeligt godt. Da de nordlige Nederlande rev sig løs fra Spaniens Overherredømme, mødte de afgjort Sympati i Danmark. Frederik II var knyttet med personlige Venskabsbaand til Vilhelm af Oranien, hvis yngste Søn Frederik Henrik blev opkaldt efter de danske og franske Konger. Den danske Regering støttede under Haanden paa forskellige Maader den nederlandske Frihedskamp, bl. a. ved at tillade danske Frivillige at søge til Vilhelms og Moritz' Faner. Paa den anden Side befalte de hollandske Østersøfarere uden at kny den af Peder Okse indførte Lastetold i Sundet.

Christian IV's Regeringstiltrædelse betød straks en Syækkelse af dette gode Forhold. Den unge Konge var vel ikke uden Blik for Nederlændernes Storhed, han beundrede deres Udholdenhed og Driftighed, og han efterlignede deres Statsindretninger og deres Kultur. Men i Bunden var han kølig stemt imod dem. Ikke alene følte han Misundelse over deres Rigdom, men han nærede positiv Uvilje mod dem for deres folkelige Styre, saaledes som han var paa Nakken af det, overalt hvor han mødte det. 1620 skrev en brandenburgsk Gesandt: »Han vaager skinsygt over Kongernes Storhed lige over for de folkestyrede Stater»¹,

¹ D. Schäfer: Geschichte von Dänemark V, 284.

og en nederlandsk Gesandt udtalte samtidig om de nordtyske Forhold: »Næsten alle Fyrster i disse Egne stikker Hovederne sammen og begynder at forbinde sig mod de nærliggende Hansestæder paa Anstiftelse af Kongen af Danmark«¹. Christian IV saa med større Respekt og Sympati paa den katolske Kejser af Tyskland og den katolske Konge af Spanien end paa Trosfællerne i Sverige, Karl IX og Gustav Adolf, der i hans Øjne dog til syvende og sidst var en Slags Parvener; for ikke at tale om, at han ikke havde meget tilovers for Nederlandene og Hanseaterne med deres republikanske Forfatninger. Man kunde maaske sige, at han følte sig som Medlem af en Slags »Fyrsternes Fagforening«.

Det var under Kalmarkrigen, at dette første Gang traadte klart frem. Skønt de nederlandske Statsmænd ud fra den Opfattelse, at Danmark var den stærkeste Magt i Norden, viste det ganske særligt Hensyn og bl. a. tillod os at hverve Tropper i Holland, udstedte Christian IV paa sin Side straks ved Krigens Begyndelse Forbud mod al Sejlads paa Sverige og forhøjede kort efter Øresundstolden med en Tredjedel. Paa Nederlændernes Besværinger over, at dette stred mod Speyertraktaten af 1544, hvorefter begge Parter skulde have Handelsfrihed i hinandens Lande, »kun mod Betaling af de sædvanlige Toldafgifter, uden al Forhindring, som fra Arilds Tid«, svarede Kongen, at Speyertraktaten var afsluttet med Karl V, altsaa med det spanske eller burgundiske Hus, »hvorfra de frie forenede Stater fuldstændigt havde skilt sig«. Følgen blev umiddelbart, at Tilladelsen til Hvervninger i Nederlandene blev ophævet, og 1613—15 indgik denne Stat en Række Forbund med Lübeck, Sverige og Hansestæderne til den frie Handels Fremme, hvilket — som alle forstod — havde sin egentlige Brod mod Danmark.

Christian IV synes med Sindsro at have set paa disse Koalitioner, i Tillid til sit gode Forhold til Svogeren, Kong Jakob af England, og til de opløste Tilstande i Frankrig under Maria af Medicis Formynderstyreelse for Ludvig XIII. Mere ængsteligt for den paabegyndte Indkredsning var det danske Rigsraad, som

¹ Schäfer V, 371.

advarede Kongen, og da det samtidig trak op til den store trediveaarige Religionskrig i Tyskland, fandt der virkelig en Tilnærmelse Sted mellem Danmark og Nederlandene, uden at dog Hollænderne af den Grund vilde ophæve de sluttede Forbund med Lübeck og Sverige. Christian IV's Deltagelse i Trediveaarskrigen kom ikke til at betegne et virkeligt Omsving i Forholdet til Nederlandene.

Efter Krigen fortsatte derfor Udviklingen i de samme Baner som tidligere, yderligere præget af den Mangel paa aandelig Balance, som er ejendommelig for alle Kongens Handlinger i denne Tid. Skønt Rigsraadet stadig manede til Forsigtighed p. G. a. Sveriges store Fremgang i Østersølandene og Tyskland, og skønt Christian IV selv udtalte, at han havde Blik for Betydningen af at skille Sverige fra Nederlandene¹, opfattede han stadig Øresundstolden som et »Regale«, som han var berettiget til at udpresse til den sidste Draabe. Ydermere betragtede han »Kongens Strømme« som et Begreb, der ogsaa omfattede Farvandet langs Norges Vestkyst, og at det nederlandske Fiskeri ved Spitzbergen ligeledes var et Brud paa Kongens naturlige Rettigheder.

Striden om Øresundstolden aabnedes igen fra 1635 — omi-nøst nok, samme Aar, da Frankrig under Richelieus Reorganisation af Landet havde sluttet Forbund med Nederlandene, en yderligere Forøgelse af Kredsen af Danmarks Uvenner. Christian IV forhøjede i dette Aar Øresundstolden med de saakaldte »100de Penge«, en 1 Procents Afgift af Salpeter, Krudt og lignende Krigsfornødenheder, foruden at han hævdede sin Ret til at beslaglægge den Ammunition, han behøvede personlig. Videre gik han i 1638, da han — trods Rigsraadets Vægning — satte Øresundstolden op til samme Højde, som den havde haft i Krigsaaret 1629. Dette betød, at Skibstolden forøgedes med en Tredjedel, og at Lastetolden steg i noget forskellig Grad for de enkelte Varer, men for visse Varer indtil det firdobbelte Beløb. At Kongen samtidig søgte at ramme de Bedragerier, som fandt Sted i Sundet, ved at hollandske Varer indladedes paa svenske

¹ Egh. Breve 12/8 1630.

Skibe og følgelig gjorde Krav paa at nyde det svenske Privilegium paa Toldfrihed, skal kun nævnes i Forbigaaende. Men Kulminationen indtraf dog 1639, da Christian IV paalagde den berygtede Salpetertold, hvorved Tolden paa denne Vare steg til 14 Rdlr. pr. Centner, hvilket udgjorde 77 p.Ct. af dens virkelige Værdi. Samtidig udvidede Kongen den københavnske Admiralitetrets Myndighed til ogsaa at domme i Prisesager, hvad der hurtigt stemplede den hos alle søfarende som en politisk Domstol. Virkningen af disse Skridt saas i, at Øresundstolden, der 1636 kun havde indbragt 226.000 Rdlr., tre Aar senere var steget til næsten det tredobbelte (616.000). Ophidselsen i Amsterdam var uhyre, og under Indtrykket heraf besluttede Generalstaterne i April 1639 at sende et Gesandtskab til Danmark.

Vor Viden om Danmarks og Nederlandenes indbyrdes Forhold under Christian IV's Tid hviler endnu paa I. A. Fridericias Studier fra 1876—1881. Der er ikke siden da foretaget Undersøgelser i udenlandske Arkiver over dette Emne, og heller ikke nærværende Forfatter har haft Lejlighed til at forske i Arkivet i Haag efter muligt nyt Stof. Ogsaa denne Studie hviler derfor paa den af Fridericia lagte Grundvold.

Fridericia giver følgende Fremstilling af den nederlandske Ambassade 1639. Den bestod af Borgmesteren i Amsterdam, A. C. Burch, og Medlem af Generalstaterne, B. Coenders van Helpen. Instruksen, der var udstedt i Maj Maaned, gik ud paa at henvise til de fælles Interesser, Kampen mod det spanske Universalmonarki, og at opfordre Christian IV til foreløbig at nedsætte Sundtolden, men samtidig udnævne Kommissærer til Forhandling om Toldspørgsmaalet over Hovedet. Ogsaa Problemerne om det hollandske Kompagnis Ret til Hvalfangst ved Spitzbergen og om den danske Elbtold skulde tages op til Overvejelse.

Gesandtskabet drog først af Sted i Begyndelsen af Juli, men skønt man vidste, at Christian IV opholdt sig i Glückstadt, sejlede det til Helsingør. Her stødte den hollandske Resident i Danmark, Carl v. Cracau, til det; han tilraadede Gesandterne

at vente paa Kongen i Danmark, fordi Christian IV i Glückstadt ikke havde sine Rigsraader hos sig, og Cracau synes i det Hele at have regnet med Uoverensstemmelse i Sundtoldspørgsmaalet mellem Kongen og Raadet. Da Gesandterne fra Statholderen i København, Corfitz Ulfeld, og Kansleren, Chr. Friis til Kragerup, havde faaet at vide, at Kongen først maatte underrettes om deres Onske om Audiens, drog Gesandterne til København, hvor de ankom d. 22. Juli. De blev modtaget med den for Gesandtskaber sædvanlige Høflighed og Gæstfrihed, men de lønede dette med at lade Gesandtskabets Tegner tage Afrids af København og andre strategisk vigtige Punkter. Cracau raadede dem stadig til at vente paa Kongen i Danmark og ikke opsøge ham i Holsten. Endelig tabte de dog Taalmodigheden og besluttede at rejse til Glückstadt, hvortil de ankom d. 10. Septbr. Cracau var fulgt med dem hertil.

Andet Akt af Gesandtskabets Drama spilles i Glückstadt. Modtagelsen her var lige saa højtidelig som i København. »Men der kom snart forskjellige Bryderier«. Første Gang Gesandterne tilsagdes til Audiens, var de saa beskænkede, at de maatte frabede sig Æren; anden Gang, d. 15. Septbr., blev Audiensen til Virkelighed, og de fremførte »paa en beskeden Maade« deres Klager. Kongen behandlede dem overlegent og skyndede paa dem om at faa deres Forslag skriftligt; »men da han saa fik dem, lod han hengaa 10 Dage, inden han svarede. Da Hollænderne bleve utaalmodige, lod han falde Ytringer om, at han ikke vilde lade sig kommandere . . . Hans Svar [altsaa efter de 10 Dages Forløb] var ogsaa afvisende, det var tilmed ledsaget af en Række Besværinger over Uret, som forskjellige af hans Undersaatter havde lidt i Nederlandene.«

»Medens nu Gesandterne forberedte deres Replik, bleve de den 2den Oktober inviterede til Taffel hos Kongen . . . Men den næste Morgen Klokken 4 bleve de vækkede af 9 Kanonskud; da de forhørte sig om, hvad det betød, erfarede de, at Christian IV var rejst bort, nordpaa over Rendsborg til Kjøbenhavn. Kongen havde benyttet et af ham oftere anvendt Fif, at forlade ubehagelige diplomatiske Gjæster ved en pludselig Forsvinden.

Gesandternes Overraskelse var stor. . . . De afsendte et Brev til Kongen i Kjøbenhavn og bad ham bestemme Tid og Sted til fortsatte Underhandlinger. Men denne Anmodning indbragte dem kun et bestemt Afslag; . . . havde de yderligere at føje til, hvad de havde forebragt i Glückstadt, maatte de selv søge ham der, hvor han til den givne Tid netop maatte være.« Resultatet blev, at den ene Gesandt (Burch) straks rejste hjem, og at Generalstaterne i Følelsen af, at Christian IV havde fornærmet dem, gav Coenders Ordre til ligeledes at rejse uden at tage Afsked med Kongen eller hans Ministre. —

Ja, hvis Fridericias Fremstilling af Gesandtskabet 1639 er historisk korrekt, havde Nederlænderne virkelig Grund til at føle sig brøstholdne. Bruddet mellem dem og Danmark skulde altsaa ikke først og fremmest skyldes Realiteter, indbyrdes modstridende Interesser, men derimod urimelige Krænkelser fra dansk Side. Kongens Handlemaade kan kun betegnes med Ordet taabelig.

Fridericia henviser i sine Kildehenvisninger¹ til Gesandtskabets Indberetning til Hjemmet — som først er refereret i Aitzemas berømte samtidige Publikation »Saken van staat en orlogh« (1655—1671) (IV. 2, 271—277) og senere er benyttet af I. P. Arend i Allg. Geschiedenis des Vaterlands (1857—1859) (III. 5, 213—219) — og til det paa Kongens Foranledning udarbejdede Modskrift »*Succincta narratio, quomodo a Danicæ rege legati dominorum ordinum generalium Foederati Belgii excepti fuerint . . . Hafnia 1640.*« Det er dette Skrift, som Christian IV 20. Decbr. 1639 i et Brev til Ulfeld bebuder med Ordene: »Der forfattes nu noget om den hollandske Ambassade herinde forgangen Sommer til at demonstrere Verden, at de intet saa inciviliter er af mig tracteret, som de gør Ord af.« Desuden citerer Fridericia Kongens Kalenderoptegnelser af 15. Sept. og 2.—3. Oktbr.; en Erklæring af Byfogeden i København af 18. Decbr. (om Hollændernes formodede Spioneri samme Steds); et andet Brev fra Kongen til Ulfeld af 17. Sept.; endelig Gesandternes Skrivelser til Christian IV af 18. Sept. og

¹ Danmarks politiske Historie . . . 1629—1660, II, 230.

7. Okt. samt dennes Svar paa det førstnævnte 28. Sept. (og 18. Okt.). Alle disse Breve giver kun meget lidt ud over at bekræfte de Dateringer, som forefindes i de berettende Kilder. Dette er altsaa ikke noget rigt Kildemateriale, og det skal straks siges, at det — som venteligt var — ikke har vist sig muligt at forøge Kildestoffet fra danske Arkiver. Naar Fridericia, der havde studeret i Rigsarkivet i Haag, her ikke har fundet den originale Indberetning fra Gesandterne, turde dette vidne om, at den ikke længer eksisterer.

Hovedkilderne om den nederlandske Legation er altsaa to Beretninger: Den hos Aitzema refererede hollandske og den danske i »Succincta narratio«. Ved Fortolkningen af denne Art Kilder gælder stadig det Rankeske Princip: »Hvor vi har en Beretning, har vi Virkeligheden genspejlet i et Menneske«; vi maa derfor søge at »sætte os ind i hans Personlighed for derved at kunne beregne den Synsvinkel, hvorunder han har iagttaget Virkeligheden; — — han kan være rolig og objektivt anlagt eller modsat følelsesfuld og lidenskabelig«¹. Paa Forhaand vil man vel være indstillet paa at finde begge de her behandlede Stridsskrifter lidet objektive, og at man, for at naa til Virkeligheden, maa stræbe efter at komme bag om dem begge. Overraskende er det da, naar man prøver Fridericias Fremstilling, at blive klar over, at han i det Hele har lagt den hollandske Kilde til Grund og kun paa sine Steder i den har indflettet Træk fra de samtidige Levninger, Dokumenterne. Dette gælder saaledes om den førnævnte Erklæring fra den københavnske Byfoged om, at Nederlænderne aabenbart havde haft slette Hensigter ved at lade deres medfølgende Tegner afbilde København og dets Befæstningsværker. Lad det straks være sagt, at paa dette Punkt synes han at have gjort Hollænderne Uret. Da de i Følge deres Instruks under Opholdet i Danmark skulde skaffe sig alle mulige Oplysninger om Landets Forhold, er dette aabenbart en Gentagelse af den Be-

¹ Kr. Erslev: *Historisk Teknik*² (1926), 47, 53. — Jfr. G. P. Gooch: *History and Historians in the 19th Cent.*⁴ (1928), 79.

stemmelse, som lige siden Venezia havde begyndt at medgive sine Gesandter Instrukser, var gaaet igen i alle Staters Forskrifter. Tegningerne af København behøver derfor ikke at have nogen ond Hensigt.

Kan man da uden videre feje »Succincta narratio« til Side og alene bygge paa det nederlandske Stridsskrift? En Prøvelse af de to Beretninger jevnside skal her forsøges for at naa til Spørgsmaalets Besvarelse.

Først og fremmest skal der gives et Overblik over Begivenhedernes Rækkefølge, idet Dateringerne overalt er reducerede til »gammel Stil« som den da i Danmark almindelige.

Medens Kongen endnu 26. Juni 1639 havde opholdt sig paa »Norske Løve« i Sundet, hvorfra han fortæller Ulfeld, at han har jaget 35 hollandske Koffardiskibe, der vilde sejle til Königsberg, tilbage til Helsingør, landede han ifølge Kalenderoptegnelsen 28. Juni i Neustadt i Østholsten, og hans næste Brev af 3. Juli er skrevet fra Glückstadt. Samme Dag afsejlede Gesandterne ifølge Aitzema fra Vlie og kom 6. Juli om Aftenen til Lappen, hvorpaa de gik i Land Dagen efter. Om denne Dato er Hollænderne og »Succincta narratio« enige. Det samme gælder om 22. Juli som Ankomstdagen til København, og den hollandske og den danske Kilde samstemmer ogsaa i, at de 10. Sept. kom til Glückstadt. Opholdet i Helsingør havde altsaa strakt sig over fjorten Dage, men i København havde de ventet paa Kongen i ikke mindre end seks Uger. Fra nu af er der imidlertid Uoverensstemmelse i Opgivelserne. Aitzema erklærer, at Audiensen hos Kongen aftaltes til »den sidste Dag, da Gesandterne trakteredes gratis, nemlig 15. Sept.« »Succincta narratio« hævder derimod, at Kongen tilbød dem Audiens den 13de, men at de bad om Udsættelse til den 15de. Endelig paastaar Arend, som er senere end begge (1857), at i Strid med, at man havde aftalt d. 15de, kom der allerede d. 13de Bud efter dem. Naar man imidlertid kender Kongens Brev til Ulfeld d. 17. Sept.: »De hollandske Gesandters første Begyndelse til deres Hverv at forrette var helt slet, idet at den Dag, de første Gang var ansagt at skulle have Audiens, da havde de drukket, saa at de sendte

Residenten Cracau op til Reventlow, helt vel beskænket, til at undskylde Gesandterne, at de intet var beredte til paa den Gang at proponere deres Hverv«; — saa kan der næppe være Tvivl om, at Aitzema har foretrukket at gaa uden om et for Høllenderne lidt penibelt, perialsk Intermezzo. Følger vi Begivenhederne videre frem, fortæller Aitzema, at efter Audiensen 15. Septbr. »ventede Kongen en rum Tid« med at svare derpaa, og da han blev mindet derom, fik de Grovheder i Stedet; endelig »faa Dage senere« gav han et ligefremt Afslag. Dette er »de 10 Dages Forløb«, som Arend (og efter ham Fridericia) sætter mellem Audiensen og Kongens Svar 28. Sept., skønt det i Virkeligheden altsaa drejer sig om endog 13 Dage. Men i det danske Modskrift horer vi, at Iven Reventlow allerede før Audiensen »efter Skik og Brug« havde forlangt en skriftlig Fremstilling af Gesandternes Klagepunkter, og at Kongen selv efter den samme, dog med nogle Dages Respit, atter paamindede dem derom. »Da den saa indløb, ønskede Kongen ikke at vise nogen Sendrægtighed for sit Vedkommende, men at Sagen skulde afgøres, før han forlod Stedet, hvorfor han snart efter uden nogen Betænkningstid gav Gesandterne sit Svar.« Dokumenterne viser, at Gesandternes skriftlige Henstilling først forelaa 18. Sept., og Kongens Svar d. 28de, altsaa Arends »efter 10 Dages Forløb«. Dette er ganske vist efter vore Begreber en rundelig Betænkningstid, men dels falder inden for disse Dage en Rejse af Kongen frem og tilbage til Brunsbüttel, dels er der Grund til at undersøge, om der var noget usædvanligt i et saa langt Mellemlum mellem de forskellige Indlæg under en diplomatisk Forhandling.

Nogle Eksempler vil oplyse dette nærmere. I de samme Aar var der Forhandlinger mellem Danmark og England, hvortil vort Forhold dog var langt venligere end til Nederlandene (Kong Karl I var jo Christian IV's Søstersøn). Karl I sendte som sin Gesandt Thomas Roe til Norden 1638, og denne begyndte sine Forhandlinger med den danske Konge i Juni Maaned i Glückstadt, hvorpaa han blev i Danmark taalmodigt til Efteraaret, da Forhandlingerne genoptoges, for først

at føres til lykkelig Afslutning i April 1639, altsaa efter 10 Maaneders Forløb. I Løbet af denne Tid veksledes der naturligvis en Del Indlæg mellem Parterne, undertiden i hurtigt Tempo, men der er ogsaa Eksempler paa det modsatte. Paa Roes Proposition af 26. Novbr. 1638 svarede saaledes Christian IV først 29. Decbr., altsaa over en Maaned senere¹. 1640 kom Roe igen og forelagde Kongen en Klage over Tolden 13. Febr.; Christian IV svarede herpaa 23. Febr., altsaa efter 10 Dages Forløb, men da Roe herefter forelagde et Traktatudkast 17. April, naaede man denne Gang til Enighed derom paa kun 4 Dage². Endelig kom der et nyt Gesandsskab fra England 1644, som forelagde sin Proposition 28. Okt., hvorpaa Kongen brugte næsten en Maaned til at komme igennem den (til 23. Novbr.); ved Englændernes næste Indlæg 6. Decbr. nøjedes han dog med 10 Dage (til 16. Decbr.); tredje Gang behøvede han 12 Dage (fra 18. til 30. Jan. 1645); men saa tog han sig kraftigt sammen, og det fjerde Indlæg (af 3. Febr.) ekspederede han allerede 5. Febr. Gesandterne maatte dog blive i Danmark lige til Slutningen af April, før de fik deres Sag ordnet³.

Christian IV var saaledes ikke nogen hurtig Arbejder, i hvert Fald ikke i udenrigske Forhandlinger, og det er vel muligt, at han paa denne Tid, i Tredserne og oven i Købet svækket af Udskejelser og Modgang, er blevet langsommere i Vendingen end i sine yngre Aar. Det er dog et Spørgsmaal, om Datidens Diplomater var forvante med hurtig Ekspedition. Da vi 1633 havde et Gesandtskab i Sachsen i Anledning af den udvalgte Prins' Forlovelse med Magdalene Sibylle, ser man, at det sachsiske Udkast til Overenskomst afleveredes 3. Sept, og at de danske Gesandter først svarede herpaa efter 9 Dages Forløb, hvorpaa man kom til Enighed 26. Sept.⁴ 1640 var Hannibal Sehested

¹ L. Laursen: Danmark—Norges Traktater IV, 196 ff.

² Stds. 211 ff. — Afskriften af Roes Relation i Kgl. Bibl. (Ny kgl. Sml. 4to, Nr. 1019), har paa Grund af Evakuering været utilgængelig for Forfatteren.

³ Stds. 404 ff.

⁴ Stds. 111—13. — RA. T K U A, Sachsen A III (Kongehusets Ægteskabssager).

i Spanien om en Handelstraktat, og hans Forhandlinger strakte sig fra 3. Novbr. til 12. Marts det følgende Aar, altsaa over fire Maaneder. De forhandlende Parter synes gennemgaaende at have behøvet et Par Uger til at tygge hvert Indlæg igennem¹.

For at vende tilbage til Danmark, skal det endnu bemærkes, at var den gamle Konge langsom i sine Overvejelser, var han ikke ene om det. Samme Aar 1639 udbad Christian IV sig paa et Raadsmøde 4. Febr. Rigsraadernes Betænkning om Hvervninger; deres Svar kom 14. Febr., 10 Dage senere. Nogle Maaneder senere, 3. Maj, proponerede han paa et nyt Møde Anskaffelsen af Skyts til Grænsefæstningerne; Svaret tog atter 10 Dage. Men da Kongen havde repliceret allerede den næstnæste Dag 15. Maj, oppede ogsaa Rigsraaderne sig, for saa vidt som de anden Gang kun betænkte sig i 8 Dage (23. Maj). Endelig forlangte Christian IV 10. Sept. 1640 Raadets Udtalelse om, hvorledes man skulde undgaa, at Svenskerne tog Vinterkvarter i Bremen og Oldenburg. Svaret herpaa forelaa først 3. Okt., altsaa efter tre Ugers Forløb. —

Man maatte altsaa i Datiden være glad, hvis man i en Forhandling kunde faa Svar efter 8—10 Dages Forløb. Men det er jo tænkeligt, at man i Holland var anderledes rap i Vendingen og derfor havde Grund til at harmes over Christian IV's Smøleri i Glückstadt. Hvad skete der da videre efter Kongens Svar 28. Sept.? Aitzema beretter, at Gesandterne vilde replicere, men samme Dag, som dette skulde ske, bød Christian IV dem til Taffels (2. Okt.), og Dagen efter forlod han uventet Glückstadt. Den anden hollandske Kilde Arend tilføjer, at han skulde til sin Datters Bryllup i København, hvilket sikkert er rigtigt, da Elisabet Augusta i Begyndelsen af November ægtede Rigsraad Hans Lindenov. Arend siger ogsaa, at Kongens Tilbagekomst blev stillet Gesandterne i Udsigt, men at de ikke vilde vente og foretrak at skrive til ham. Hvorfor fandt dette først Sted 7. Okt., naar de havde haft deres Replik færdig 2. Okt.? I Virkeligheden brugte de altsaa samme Tid hertil, som de havde

¹ Laursen: Traktater Ia, 262—274. — RA. TKUA: Spanien C. Hannibal Sehesteds Gesandtskabsarkiv.

anket over hos Kongen, nemlig en halv Snes Dage. Det stemmer godt nok med det øvrige, at Christian IV's Svar, der afsluttede Forhandlingerne, var dateret København d. 17. Okt.

Det viser sig altsaa, at Gesandternes Paastand om at have været ude for en regulær Sabotage i Glückstadt, ikke holder Stik; end mindre, at det herved skulde have drejet sig om en tilsigtet Fornærmelse, saaledes som de ogsaa hævdede. Men tilbage staar Christian IV's Afbrydelse af Forhandlingerne ved hans pludselige Afrejse fra Glückstadt uden Varsel. Det skal være dette Skridt, som fik Nederlænderne til at tabe Taalmodigheden, saa at de nu bad deres Regering om at blive hjemkaldte. Heller ikke paa Eftertiden kan det undlade at virke stødende.

Fridericia betegner denne Handling som et af Kongen »oftere anvendt Fif, at forlade ubehagelige diplomatiske Gjæster ved en pludselig Forsvinden«. Det er ørkesløst at forske efter, hvad Kongens Hensigt denne Gang har været, da han ikke selv har efterladt nogen Oplysning herom. Men denne Fremgangsmaade fra hans Side var ikke usædvanlig. Aaret i Forvejen havde han ligget i den før nævnte Forhandling med den engelske Gesandt Thomas Roe, der 7. Decbr. indgav et Indlæg til Kongen. Men Roe fik foreløbig intet Svar, fordi Kongen blev optaget af, at Pfalzgreve Karl Ludvig var kommet paa Besøg, og derfor rejste til Haderslev. Det ses ikke, at Roe følte sig fornærmet herover, og ved Maanedens Slutning genoptoges Forhandlingerne. Her drejede det sig altsaa ikke om noget »Fif«, og selv om der maaske nok i Christian IV's og andre af vore Kongers Historie kan findes Eksempler paa Anvendelsen af diplomatiske Kunstgreb af denne Art¹, føler man sig ikke overbevist om, at det i det foreliggende Tilfælde var en tilsigtet Fornærmelse, der af de paagældende Personer blev opfattet som en saadan. De fortsatte jo ogsaa herefter Forsøgene paa at holde Forhandlingerne gaaende. En anden Sag er det, at de nederlandske Gesandter har fundet det

¹ Det bekendteste Tilfælde er vel Frederik II's Optræden i Begyndelsen af 1563, da han ved sin Fraværelse fra København saboterede det svenske Gesandtskabs Afrejse.

formaalstjenligt at fremstille Kongens Afrejse som et Led i en hel Række forsætlige Krænkelser.

Ser man nemlig paa Gesandtskabets Handlemaade i dens Helhed under Opholdet i Danmark, bliver det hurtigt klart, at de to Hollændere nok havde Grund til at skjule en afgørende Omstændighed og derfor plumre Vandet. Skønt de allerede før Afrejsen til Danmark havde vidst, at de ikke vilde finde Kongen her, var de dog sejlet til Helsingør, og de var forblevet i Kongeriget i to Maaneder, før de bekvemmede sig til at op-søge Løven i dens Hule. De havde herved handlet mod deres Instruks, der straks i Indledningen udtrykkelig bød dem at rejse til Danmark »eller det Sted, hvor de erfarer, at de kan træffe Kongen af Danmark«. Hvis Kongen endnu var i Glückstadt eller ved Elben, »saaledes som man i Øjeblikket tror«, skulde de begive sig derhen. Kun hvis de før deres Afrejse erfarede, at han var draget fra Holsten til Danmark, skulde de sejle til Øresund¹.

Ordene er tydelige nok. Gesandterne handlede stik imod deres Ordre og — bestyrkede af Cracau — fremturede de efter Ankomsten til Danmark i deres Modstand mod at drage til Holsten. Hvad var Grunden?

Fridericia har for saa vidt givet en Antydning herom ved sine Ord, at »Cracau synes i det Hele at have regnet med Uoverensstemmelse i Sundspørgsmaalet mellem Kongen og Raadet«. Dette er netop Sagen. Der var en dyb Modsætning i Synet paa den udenrigske Politik mellem Kongen og Corfits Ulfeld paa den ene Side og det øvrige Raad paa den anden. Det var kun nogle Maaneder siden, i Maj 1639, at Raadets Flertal paa det mest indtrængende havde opfordret Christian IV til at undgaa Forbindelsen mellem Sverige og Hollænderne paa et Tidspunkt, da England var optaget af »bello intestino«, og Frankrig siden 1635 var i Forbund med Nederlandene. Rigsraaderne havde tilføjet: »Och efterdi midlen endnu ere i henderne at stille den offension, som Hollenderne hafver taget af det

¹ Instruksens findes i Kopi i RA. T K U A, Nederlandene A II (Akter og Dok. vedr. den polit. Forbind. til Nederlandene 1623—40).

salpeter [altsaa Oresundstolden] och farten paa Spisbergh, da bede vi allerunderd. Eders Kongl. Mt., det første muligt er, ville naadigst med nogen god satisfaction dennom saadan offension betage. Skier det icke, saa nöder man dem skinbarlig til baade at skynde os Svensken paa halsen og sigh med dennom mod os at forbinde och conjungere; och om det skede, det Gud forbiude, er lettelig at slutte, hvad ende det med oss, som hverchen til lands eller vands kunde være bastant, ville tage¹. Det var ikke første Gang, Raadet tog Afstand fra Kongens dristige Udenrigspolitik, og hverken inden- eller udenlands kan de politisk indviede Personer have været uvidende herom.

Men lige saa stive som de nederlandske Gesandter holdt sig, lige saa stiv var Kongen, og det var han, som vandt sin første Sejr, da han omsider tvang Gesandterne til dog at opsøge ham uden for det danske Rigsraads Enemærker. Naar han kunde vinde denne Sejr, skyldtes det ganske vist ogsaa, at han paa denne Tid endnu havde en sikker Støtte i Ulfeld. Som Statholder i København repræsenterede han Kongen i dennes Fraværelse, og (som vi har set) nægtede han at begynde Forhandlinger af nogen Art med de hollandske Gesandter, men henviste dem til at opsøge Kongen. Kansleren Christian Friis til Kragerup kunde, hvis han har ønsket det, ikke gaa imod Statholderens Standpunkt.

Gesandterne havde handlet imod deres Instruks, og Følgen var blevet, at de havde spildt de to første Maaneder af deres Ophold i Norden. Da Kongen havde faaet dem fra Danmark derhen, hvor han vilde, havde han i sine hengivne tyske Raaders Kreds i Glückstadt lettere Spil med dem. Det var først Kongens Svigersøn, Statholder i Hertugdømmerne Grev Markvor Pentz; hans tyske Kansler Iven Reventlow, Raaden v. d. Lippe, Sekretær Frøderik Günther og Resident Martin Tancke, — alle Kongens haandgangne Mænd. De nederlandske Gesandter optraadte her ret ubehændigt, og navnlig ved deres Langsomhed forspildte de adskillige Chancer, som Kongen ikke var sen til

¹ Erslev: Aktstkr. til Rigsraadets og Stændermødernes Hist. II, 523.

at udnytte. Hollænderne havde ingen Grund til at være stolte over Resultatet af deres Sendelse, og det er intet Under, at de i deres Relation til Hjemmet følte Trang til at strø Sand paa ved at give en skæv Fremstilling af det passerede. At slaa paa de patriotiske Strengte og at fremstille Forhandlingernes Form som en Fornærmelse mod den nederlandske Nation, var et billigt Kunstgreb, eller — for at anvende Fridericias Udtryk — »et oftere anvendt Fif«. Men vandt da Christian IV sin anden Sejr under Forhandlingerne i Glückstadt?

Ingenlunde. I sit Svar af 28. Sept. stiller han sig fuldt og helt paa Regale teoriens Standpunkt. Gesandterne maatte jo vide, at hos »Potentater og Souveræner« regnedes Toldafgifter til de største Regaler og bestemtes alene efter hver enkelt Stats Interesser. Ud fra samme Princip havde Nederlænderne selv handlet utallige Gange, f. Eks. ved Ediktet af 1609, som danske Undersaatter i Nederlandene havde maattet rette sig efter. Ingen burde fortænke ham, naar han i denne farlige Krigstid opkrævede forhøjet Øresundstold, da det kun var til Handelens Sikkerhed og hans egne Undersaatters Bedste[!]. Hans eneste Indrømmelse var at gentage sit tidligere Tilbud, at den nederlandske Regering maatte være fri for Told af det Salpeter, den skulde bruge til sin Krig med Spanien, en Indrømmelse, der jo ikke var til Glæde for den nederlandske Købmandsstand som saadan. Ogsaa Klagerne over at have beslaglagt nederlandske Skibe ved Spitzbergen afviste han, og han fremførte som Modtræk en Række Klager fra danske Undersaatter over Forurettelser fra hollandske Myndigheders Side. — I sit andet Svar, af 17. Okt., erklærede han, at han havde anset Forhandlingerne for afsluttede og heller ikke havde faaet Svar paa sine Klager over de nederlandske Forurettelser. Hvis Gesandterne havde nye Momenter at fremføre eller vilde give ham Satisfaktion, var han rede til atter at træffe dem, men paa Grund af overvældende Arbejde kunde han ikke opgive Tid og Sted til et nyt Møde.

Man kan nok give Christian IV Ret i, at han ikke havde behandlet Gesandterne »saa inciviliter«, som de selv paastod i deres Indberetning til Hjemmet, men paa den anden Side synes

de dog at have haft nogen Grund til Misfornøjelse med den kølige Modtagelse, de havde faaet. Vigtigere er det, at hvis Kongen i første Øjeblik har været tilfreds med sin egen Holdning, har han gjort sig skyldig i et skæbnessvangert Fejlsyn. Ved stivsindet at staa fast paa en verdensfjern Teori om sin Magtfuldkommenhed, uden at have de fornødne Magtmidler at sætte bag sine Krav, udsatte han sig og sit Land for øjensynlig Fare, et Efterregnskab fra Nederlænderne, hvis Hovedinteresser stod paa Spil.

Har Kongen selv haft en Anelse om, at det dog ikke var betimeligt at fremsætte saa krasse monarkiske Teorier over for de republikanske Hollændere? Ejendommeligt er det i hvert Fald, at der i den danske Relation »Succincta narratio« er gengivet nogle Sætninger af Kongens Svar 28. Sept., som hverken findes i Koncepten til Svaret i vort Rigsarkiv eller i Referatet hos Aitzema, og som gaar ud paa, at han var »en absolut Fyrste, som ikke erkendte nogen over sig, uden Gud alene, og som ikke kendte til at modtage, men vel til at give Love i sine Riger og Provinser, hvis eneste Overhoved han var«. Det er renlivet Suverænitetslære, som Bodin, Arnisæus eller hans egen Svoger, Kong Jakob af England, kunde have doceret den. Men har Christian IV fundet det klogest ikke at indflette disse Sætninger i det Eksemplar af Svaret, som blev overrakt Hollænderne?

Hvorom alting er, blev Følgen af Kongens afvisende Holdning, at Nederlandene 1. Sept. 1640 fornyede deres gamle Forbund med Sverige til Handelens Frihed, saaledes at de to kontraherende Parter i visse Tilfælde skulde modtage gensidig væbnet Hjælp. Samme Aar udløstes i England Spændingen mellem Kongen og Folket i »det lange Parlament«s Sammentræden, og Christian IV maatte se sin sidste Ven reduceret til Passivitet i alle udenrigspolitiske Forviklinger. Danmark var nu helt isoleret. Forbundet af 1640 blev Baggrunden for Traktaterne i Christianopol og Brømsebro 13. Aug. 1645, der betegnede »Danmarks første Deling«.

Den moderne Historieskrivning, særlig I. A. Fridericia, har lagt et tungt Ansvar for denne Udvikling paa Kongens Skuldre.

Der skal ikke her gøres Forsøg paa at fjerne dette, thi ikke at forstå Forholdet mellem Maal og Midler, er hos en Statsmand en Kapitalfejl. Men at Christian IV havde Ret i at se Maalet i at stemme sig imod Sveriges voksende Magt, turde paa den anden Side være ubestrideligt, saa vist som det efter Georg Landbergs Undersøgelser maa siges at være godtgjort, at al skandinavisk Politik i 16. og 17. Aarhundrede hvilede paa Sand, og at den geopolitiske Skæbne havde henvist Danmark og Sverige til at staa som indbyrdes Modstandere. Det var først i 18. Aarhundrede, da begge de to Stater var reducerede til Magter af anden Rang, at Skandinavismen kunde blive en virkelig politisk Faktor.

Paa Christian IV's Bekostning plejer man derimod at fremhæve Rigsraadets Politik som realistisk, fordi den var fredelig. Dette er dog næppe med Rette. Rigsraadet vilde ganske vist Freden, men det vilde ikke Midlerne til Freden, som paa denne Tid maatte være Rustninger. Kongen vilde holde hvervede Tropper for at kunne staa trygt under de farlige Forhold med en svensk Hær syd for Østersøen; Rigsraadet forlangte af økonomiske Grunde, at han skulde aftakke disse Tropper. Kongen gennemtvang sin Vilje og beholdt dem, men Landeskatterne formaaede ikke at afholde de hermed forbundne Byrder, og til en Lensreform, der kunde skaffe forøgede Indtægter af Krongodset, var Raadet ikke at bevæge. Herved lededes Christian IV ind paa sin dumdristige Sundtoldpolitik, der kom ham selv og Riget saa dyrt til at staa¹.

Christian IV's Politik var uklog, men hans personlige Optræden var ikke taabelig. I. A. Fridericia har i sin »Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn«, et Værk der begyndte at udkomme for næsten 70 Aar siden, givet et af de betydningsfuldeste Bidrag til d. 17de Aarh.s Historie, men alle videnskabelige Undersøgelser kræver efter en vis Tids Forløb Revision. I Behandlingen af det nederlandske Gesandtskab har han med altfor stor Tillid lagt den nederlandske Fremstilling til Grund for sin Fremstilling, og han har ikke haft skarpt Blik for Modsætningen mellem Lev-

¹ Schäfer V, 602 ff.

ningen og Beretningen, nemlig Gesandtskabets Instruktion og dettes egen Fremstilling af sine Forhandlinger. Følgen heraf er blevet, at Hovedsagen, Modsætningen mellem Konge og Rigsraad, og Gesandternes Forsøg paa at spille det sidste ud mod Christian IV, ikke er kommet til sin Ret i Fridericias Skildring. Den Slutning, som kan drages heraf, synes at være, at den moderne Kritik vil kunne finde Arbejdsstof ogsaa ved at vende sig til de Emner fra vore senere Aarhundreder, som syntes mest omhyggeligt gennemarbejdede.
